

Ryszard UBERMAN*, Wojciech NAWORYTA**

Dyskusja na temat podatków lokalnych od gruntów poeksploatacyjnych poddanych rekultywacji

Streszczenie: W artykule poddano dyskusji zasadność opodatkowania gruntów poeksploatacyjnych zakładu górniczego w okresie ich rekultywacji. Przeanalizowano przepisy dotyczące podatków od nieruchomości w odniesieniu do terenów pogórnicznych. Wykazano, że ze względu na właściwości techniczne grunty poeksploatacyjne przed zakończeniem rekultywacji nie nadają się do prowadzenia działalności gospodarczej. Zdefiniowano problemy natury formalno-prawnej, które implikują generowanie nieuzasadnionych kosztów funkcjonowania kopalń odkrywkowych, szczególnie w odniesieniu do gospodarki gruntami. Wykazano, że przepisy ustawy o ochronie gruntów rolnych i leśnych są nieprzystające do rzeczywistych problemów rekultywacji gruntów w górnictwie odkrywkowym. Podniesiono problem rekultywacji wodnej wyrobisk poeksploatacyjnych oraz problem klasyfikacji gruntów w trakcie i po zakończeniu rekultywacji. Zwrócono uwagę na potrzebę zmiany niektórych przepisów odnoszących się do rekultywacji i gospodarki nieruchomościami w górnictwie.

Słowa kluczowe: górnictwo odkrywkowe, podatki, rekultywacja, tereny poeksploatacyjne

Discussion on the local taxes for the reclaimed post-mining terrains

Abstract: The article discusses the validity of taxing the post-mining terrains during their reclamation. The tax regulations regarding post-mining real estates have been analysed. It has been proven that because of their technical features, the post-mining terrains are not suitable for conducting economic activity before the end of the reclamation. The legal and formal problems were defined which implicate bearing unjustified costs by the open-pit mines, especially related to the grounds management. It was pointed out that the regulations of the Agricultural and Forest Grounds Protection Act are not compatible with the actual problems in ground reclamation in the open-pit mining. The problem of water reclamation of the final pits has also been raised together with the problem of classification of grounds during and after the reclamation. Attention was paid to the necessity of changes in certain regulations related to the reclamation and real estate management in the mining industry.

Key words: open-pit mining, taxes, reclamation, post-mining terrains

* Prof. dr hab. inż., Instytut Gospodarki Surowcami Mineralnymi i Energią PAN, Kraków;
e-mail: ubernan@min-pan.krakow.pl

** Dr inż., AGH Akademia Górniczo-Hutnicza, Kraków; e-mail: naworyta@agh.edu.pl

Wprowadzenie

Eksploatacja kopalin metodą odkrywkową wymaga często zajęcia znacznych powierzchni gruntów, które zostają wyłączone z dotychczasowych funkcji. Po przejściu frontów eksploatacyjnych i frontów zwałowych tereny zaplecza kopalni stają się zbędne dla prowadzenia działalności gospodarczej i jako tereny zdewastowane lub zdegradowane stanowią przedmiot obowiązkowej rekultywacji. W ramach tego procesu możliwe jest przywrócenie gruntom poprzednich albo nadanie nowych funkcji użytkowych.

Ze względu na wyeksploatowanie kopaliny oraz właściwości fizyczne gruntów do czasu skutecznego zakończenia rekultywacji tereny poeksploatacyjne są nieprzydatne do prowadzenia działalności gospodarczej. Mimo to pozostają one przedmiotem opodatkowania tak jak tereny, na których prowadzona jest działalność górnicza. Często ze względu na ustalony kierunek rekultywacji proces przywracania wartości użytkowych jest długotrwały, a przedsiębiorca z powodów od niego niezależnych nie jest w stanie przyspieszyć tego procesu. Odnosi się to szczególnie do wyrobisk końcowych przeznaczonych do rekultywacji wodnej. Czy zatem wobec braku przydatności do prowadzenia działalności gospodarczej gminy słusznie naliczają najwyższe stawki podatkowe od rekultywowanych gruntów?

W artykule podjęto dyskusję na ten temat biorąc pod uwagę obowiązujące przepisy prawa oraz stan techniczny gruntów poeksploatacyjnych i ich rzeczywistą przydatność dla prowadzenia działalności gospodarczej w okresie od zakończenia eksploatacji do zakończenia rekultywacji. Analizy odnoszą się głównie do górnictwa węgla brunatnego, jednak przedstawione wnioski pozostają słuszne dla całej branży górnictwa odkrywkowego.

1. Rekultywacja i związana z tym klasyfikacja gruntów przekształconych w wyniku działalności górniczej w świetle przepisów prawa

Zgodnie z art. 129 ust. 1 pkt. 5 ustawy z dnia 6 czerwca 2011 r. Prawo geologiczne i górnicze (pgig) *przedsiębiorca w przypadku likwidacji zakładu górniczego w całości lub w części jest obowiązany przedsięwziąć niezbędne środki w celu ochrony środowiska oraz rekultywacji gruntów po działalności górniczej.*

W cytowanej ustawie znajduje się odesłanie do przepisów ustawy o ochronie gruntów rolnych i leśnych (oogril). Art. 129 ust. 2 pgig stanowi: *do rekultywacji gruntów, o których mowa w ust. 1 pkt. 5 stosuje się odpowiednio przepisy ustawy z dnia 3 lutego 1995 r. o ochronie gruntów rolnych i leśnych.*

Ustalenie kierunku rekultywacji należy do kompetencji starosty, który wydając decyzję zasięga opinii (art. 22 ust. 2, oogril):

- dyrektora właściwego terenowo-okręgowego urzędu górniczego – w odniesieniu do działalności górniczej,
- dyrektora regionalnej dyrekcji Lasów Państwowych lub dyrektora parku narodowego – w odniesieniu do gruntów o projektowanym leśnym kierunku rekultywacji,
- wójta, burmistrza lub prezydenta miasta.

Decyzja powinna uwzględniać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego odnoszące się do przeznaczenia terenu pod działalność górniczą i po jej zakończeniu. Analogicznie decyzja starosty o uznaniu rekultywacji gruntów za zakończoną

wymaga opinii wymienionych w art. 22 ust. 2. Ta ostatnia stanowi podstawę dla zmiany klasyfikacji gruntów zgodnie z przepisami ustawy z dnia 17 maja 1989 r. Prawo geodezyjne i kartograficzne oraz Rozporządzenia Ministra Rozwoju Regionalnego i Budownictwa w sprawie ewidencji gruntów i budynków z dnia 29 marca 2001 r. Ustalenie kategorii zrehabilitowanego gruntu jest istotne, bowiem klasyfikacja gruntów w ewidencji gruntów i budynków jest uwzględniana przy określaniu wysokości podatków lokalnych (ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych – opiol).

Decyzja o uznaniu rekultywacji za zakończoną zgodnie z ustalonym kierunkiem rolnym lub leśnym nie jest równoznaczna z ustaniem gospodarczego wykorzystania gruntu, a zatem grunty zrehabilitowane nie są – w rozumieniu ustaw Prawo geodezyjne i kartograficzne oraz ustawy o podatkach i opłatach lokalnych – użytkami rolnymi lub gruntami leśnymi, które objęte byłyby podatkiem rolnym lub leśnym. Dla zmiany klasyfikacji podatkowej konieczne jest w pierwszej kolejności objęcie zrehabilitowanych gruntów klasyfikacją gleboznawczą i wprowadzenie do ewidencji gruntów i budynków (art. 20 ust. 3 i ust. 3a oraz art. 22 ust. 1 ustawy Prawo geodezyjne i kartograficzne). W praktyce, mimo że tereny zgodnie z ustawą zostały zrehabilitowane, do czasu zmiany klasy gruntu nadal są przedmiotem opodatkowania tak jak grunty wykorzystywane do działalności gospodarczej, czyli podatkiem najwyższym z możliwych. Warunkiem koniecznym dla uznania zrehabilitowanych gruntów za użytki rolne lub leśne jest zakwalifikowanie do jednej z klas wymienionych w załączniku nr 6 do Rozporządzenia Ministra Rozwoju Regionalnego i Budownictwa w sprawie ewidencji gruntów i budynków z dnia 29 marca 2001 r.

2. Problemy natury formalno-prawnej, które implikują nadmierne koszty funkcjonowania kopalń odkrywkowych

W okresie likwidacji kopalni i rekultywacji terenów poeksploatacyjnych kopalnie ponoszą wydatki nie tylko na rzeczywistą restytucję przekształconych terenów, ale również wydatki z tytułu posiadanych gruntów, mimo że grunty te nie generują już żadnych przychodów. Można to rozumieć w ten sposób, że podatki od posiadanych gruntów pełnią funkcję motywacyjną. Im wcześniej kopalnia wywiąże się z obowiązku rekultywacji, tym szybciej pozbędzie się obciążenia podatkowego. Jednak rolę opłat internalizacyjnych o funkcjach motywacyjnych pełnią przecież należności i opłaty roczne z tytułu górniczego użytkowania gruntów rolnych lub leśnych, które przedsiębiorstwo górnicze wnosi na podstawie ustawy o ochronie gruntów rolnych i leśnych. Obciążenia te w zależności od klasy bonitacyjnej zajmowanych gruntów mogą kształtować się na poziomie od około 9 tys. do 45 tys. zł/hektar rocznie. Należy też podkreślić, że należności i opłaty roczne pomyślane jako rekompensata za brak przychodów z rolniczego wykorzystania gruntu wielokrotnie przekraczają potencjalne przychody z uprawy rolnej (Uberman, Naworyta 2012). Należności i opłaty nie zwalniają przedsiębiorcy od rekultywacji gruntów po zakończeniu działalności wydobywczej, co zresztą jest słuszne i w pełni zrozumiałe.

Na podstawie wieloletnich doświadczeń autorów związanych z szacowaniem kosztów likwidacji kopalń węgla brunatnego można stwierdzić, że znakomitą większość środków funduszu likwidacji zakładu górniczego pochłaniają właśnie podatki z tytułu rekultywowanych nieruchomości (Naworyta 2010). Kopalnie, które zakończyły działalność wydobywczą,

nie mają innych możliwości finansowania tych wydatków jak tylko ze środków funduszu likwidacji zakładu górniczego, który przecież nie dla tych celów został stworzony.

Kolejnym problemem formalnym, który ma bezpośrednie przełożenie na koszty związane z likwidacją kopalń, jest ustawowy wymóg zakończenia rekultywacji do 5 lat od momentu, gdy grunty stają się zbędne dla prowadzenia działalności gospodarczej (art. 20 ust. 4, oogr1). Intencją ustawodawcy było, aby przedsiębiorca nie zwlekał z rekultywacją terenów poeksploatacyjnych. W stosunku do gruntów rekultywowanych w kierunku rolnym czy leśnym wymóg ten jest jak najbardziej zasadny i w praktyce górniczej jest on spełniany. W przypadku wyrobisk końcowych, które z racji warunków hydrogeologicznych muszą zostać wypełnione wodą, obowiązek zakończenia rekultywacji w terminie 5 lat jest nierealistyczny. Samo przygotowanie zboczy wyrobiska trwa od 2 do 5 lat. Wypełnianie zbiornika w zależności od metody może zająć od 10 do kilkunastu lat. Na przykład napełnianie wyrobiska Pątnów o objętości 81 mln m³ trwało około 10 lat, same prace techniczne przy wyrobisku po eksploatacji siarki w Machowie trwały 10 lat, a napełnianie zbiornika o pojemności 112 mln m³ kolejne 5 lat. Zgodnie z ustawą podmiot, który nie spełni reżimu pięcioletniego okresu rekultywacji, powinien ponosić opłaty roczne z tytułu nierolniczego i nieleśnego użytkowania gruntów podwyższone o 200% (art. 28 ust. 3, oogr1).

Przedsiębiorca, który doprowadzi do rekultywacji terenów w ustawowym terminie, ubiega się o wydanie decyzji starosty o zakończeniu rekultywacji. W praktyce znane są przypadki celowego przedłużania procedury przez opiniujących wójtów w celu wydłużenia obowiązku podatkowego. Nie bez powodu – w gminach górniczych przychody z tytułu podatków od nieruchomości stanowią od 37 do 55% sumy ogólnych przychodów (Uberman, Naworyta 2012). Tymczasem decyzja uznająca rekultywację za zakończoną nie zmienia automatycznie klasyfikacji gruntu. W praktyce od decyzji starosty do zmiany klasyfikacji gruntu mija wiele miesięcy. W tym czasie tereny zrehabilitowane są wciąż przedmiotem opodatkowania tak jak tereny wykorzystywane do działalności gospodarczej.

3. Przydatność terenów poeksploatacyjnych do prowadzenia działalności gospodarczej w interpretacji przepisów ustawy o ochronie gruntów rolnych i leśnych

Czy z punktu widzenia obowiązujących przepisów tereny poeksploatacyjne jako tereny nieprzydatne do prowadzenia działalności gospodarczej mogą być przedmiotem opodatkowania tak jak te, które są przedmiotem działalności górniczej? Na podstawie przeprowadzonego dalej wywodu wydaje się, że nie.

Tereny zwałowisk i wyrobisk końcowych w rozumieniu ustawy o ochronie gruntów rolnych i leśnych są gruntami zdewastowanymi czyli takimi, które *utraciły całkowicie wartość użytkową w wyniku (...) działalności przemysłowej (...)* (art. 4 ust. 16 i 17, oogr1).

Zgodnie z przywołaną ustawą osoba powodująca utratę albo ograniczenie wartości użytkowej gruntów jest obowiązana do ich rekultywacji na własny koszt (art. 20 ust. 1, oogr1). Pod pojęciem rekultywacji rozumie się *nadanie lub przywrócenie gruntom zdegradowanym albo zdewastowanym wartości użytkowych lub przyrodniczych (...)* (art. 4 ust. 18, oogr1). *Rekultywację prowadzi się w miarę jak grunty te stają się zbędne całkowicie,*

częściowo lub na określony czas do prowadzenia działalności przemysłowej oraz kończy się w terminie do 5 lat od zaprzestania tej działalności (art. 20 ust. 4, oogrill).

Z ustawy o ochronie gruntów rolnych i leśnych wynika, że grunty zdewastowane są takimi, które utraciły wartości użytkowe. Tym samym nie nadają się do prowadzenia działalności gospodarczej. Wynika to z cech fizycznych i biologicznych gruntów poeksploatacyjnych. Dopiero zakończony sukcesem proces rekultywacji, polegający na przywróceniu wartości użytkowych bądź przyrodniczych umożliwia ich ponowne zagospodarowanie, czyli wznowienie działalności gospodarczej.

4. Podatki lokalne od gruntów poeksploatacyjnych w myśl ustawy o podatkach i opłatach lokalnych

Podatkiem od nieruchomości objęte są (art. 2 ust. 1 ustawy o podatkach i opłatach lokalnych – opiol):

- grunty,
- budynki lub ich części,
- budowle lub ich części związane z prowadzeniem działalności gospodarczej.

Opodatkowaniu nie podlegają użytki rolne, grunty zadrzewione i zakrzewione na użytkach rolnych lub lasy z wyjątkiem zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej (art. 2 ust. 2, opiol). Zatem nieruchomości związane z wydobywaniem kopalin podlegają opodatkowaniu. W 2013 roku obowiązywały następujące stawki od gruntów:

- a) związanych z prowadzeniem działalności gospodarczej, bez względu na sposób zakwalifikowania w ewidencji gruntów i budynków – 0,88 zł od 1 m² powierzchni,
- b) pod jeziorami, zajętymi na zbiorniki retencyjne lub elektrowni – 4,51 zł od 1 ha powierzchni,
- c) pozostałych, w tym zajętych na prowadzenie odpłatnej statutowej działalności pożytku publicznego przez organizacje pożytku publicznego – 0,45 zł od 1 m² powierzchni (Obwieszczenie Ministra Finansów z dnia 2 sierpnia 2012 r. w sprawie górnych granic stawek kwotowych podatków i opłat lokalnych w 2013 r.)

Ustawodawca, określając maksymalne stawki kwotowe podatków, umożliwia radom gmin różnicowanie wysokości stawek dla poszczególnych przedmiotów opodatkowania (art. 5 ust. 2, opiol). Powodem różnicowania może być lokalizacja, rodzaj prowadzonej działalności, rodzaj zabudowy, przeznaczenie i sposób wykorzystania gruntu.

W art. 1 ust. 1 pkt. 3 (opiol) zdefiniowano znaczenie pojęć, w szczególności: *grunty, budynki i budowle związane z prowadzeniem działalności gospodarczej – grunty, budynki i budowle będące w posiadaniu przedsiębiorcy lub innego podmiotu prowadzącego działalność gospodarczą, z wyjątkiem budynków mieszkalnych oraz gruntów związanych z tymi budynkami, a także gruntów, o których mowa w art. 5 ust. 1 pkt 1 lit. b, chyba że przedmiot opodatkowania nie jest i nie może być wykorzystywany do prowadzenia tej działalności ze względów technicznych (podkr. autor.)*

Biorąc pod uwagę przywołany artykuł zasadne jest postawienie pytania, czy grunty będące w posiadaniu przedsiębiorstwa górniczego w momencie, gdy stają się zbędne dla prowadzenia działalności górniczej oraz jakiegokolwiek innej – czyli w chwili gdy zakończono proces zwałowania na zwałowisku lub eksploatacji w wyrobisku – mogą być

przedmiotem opodatkowania w myśl ustawy z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych?

5. Ocena stanu technicznego gruntów poeksploatacyjnych pod kątem możliwości prowadzenia działalności rolniczej i innej niż rolnicza

Aby odpowiedzieć na wyżej postawione pytanie należy przeanalizować czy istnieją względy techniczne, które sprawiają, że grunty poeksploatacyjne nie mogą być wykorzystywane do prowadzenia działalności gospodarczej.

Do prowadzenia działalności rolnej grunty powinny się cechować właściwościami fizycznymi i biologicznymi umożliwiającymi uprawę. Dla prowadzenia działalności każdej innej niż rolnicza grunty powinny wykazywać przydatność ze względu na cechy fizyczne, takie jak nośność i stabilność geotechniczna w rozumieniu możliwości posadowienia budynków lub budowli dla prowadzenia działalności gospodarczej. Ocena stanu technicznego odnosi się do gruntów znajdujących się w procesie rekultywacji czyli od zakończenia działalności górniczej do zakończenia rekultywacji zwieńczonej właściwą decyzją administracyjną.

5.1. Przydatność terenów pogórnich podlegających rekultywacji do prowadzenia gospodarki rolnej

Tereny zwałowisk i wyrobisk końcowych to tzw. tereny bezglebowe. Zwałowiska to tereny sztucznych usypisk, a wyrobiska to tereny sztucznych odsłonień. Na powierzchni terenów bezglebowych zalegają utwory geologiczne. Nie są to gleby. Utwory geologiczne czwartorzędowe lub głębiej zalegające utwory trzeciorzędowe ze względu na głębokość zalegania nie uczestniczyły i nie uczestniczą w procesach wspierających życie biologiczne organizmów glebowych i roślin. Brak im podstawowych właściwości jakie cechują gleby. W szczególności utwory te:

- nie wykazują trwałej struktury dla utrzymania prawidłowych warunków powietrzno-wodnych,
- nie funkcjonują w nich stabilne stosunki wodne, szczególnie w przypowierzchniowym profilu utworów budujących zwałowisko (wzgl. wyrobisko),
- są jałowe – brak w nich substancji mineralnych wspierających życie roślin i organizmów glebowych,
- wykazują niewłaściwy stosunek pierwiastków węgla i azotu (stosunek C/N), będący podstawą dla trwałego rozwoju życia biologicznego,
- wykazują brak przyswajalnych form pierwiastków lub związków koniecznych dla życia roślin i organizmów glebowych (N, P, K, Mg),
- nie wykazują właściwości buforowych dla utrzymania właściwego odczynu (pH) gruntów charakterystycznych dla dojrzałych utworów glebowych,
- wykazują brak warstwy próchnicznej (humusu, komponentu organicznego) na powierzchni utworów zwałowych,

— wykazują brak wykształconego profilu glebowego (m.in. Bender 1987; Bender, Gilewska 1994; Gołda 2007).

Dla zobrazowania właściwości gruntów pogórnicznych przeanalizowano dane z kopalni Konin, której utwory geologiczne na tle innych kopalń węgla brunatnego w Polsce cechują się dobrymi właściwościami fizykochemicznymi. Zbudowane są z glin zwałowych ze znaczną domieszką piasków czwartorzędowych oraz sporadycznie ilów poznańskich. Jest to heterogeniczny i polidispersyjny materiał ziemny. Zwraca uwagę ich niska porowatość ogólna (około 30%). Dominują w tych utworach pory drobne, utrudniające ruch wody i powietrza (Gilewska, Otremba 2003).

Jednym z podstawowych zabiegów rekultywacyjnych jest naprawa właściwości fizycznych. Jej podstawą są zabiegi uprawowe – orka, bronowanie, kultywatorowanie, które homogenizują, a także zmieniają niekorzystny układ pomiędzy fazą stałą, ciekłą i gazową w wierzchniej warstwie tych gruntów. Grunty mają odczyn zasadowy, zasobne są w węglan wapnia i średnio zasobne w związki potasu. Zawierają również siarkę. Właściwości chemiczne gruntów pogórnicznych, w przeciwieństwie do ich właściwości fizycznych, są korzystniejsze dla prowadzenia rekultywacji rolnej. Ich wadą jest niedostatek dwóch podstawowych makroelementów – azotu i fosforu.

W procesie rekultywacji wszystkie wyżej wymienione właściwości (niedostatki) świadczące o braku przydatności dla działalności rolniczej powinny zostać naprawione. Najtrudniejszym do realizacji wymaganiem wynikającym z ustawowej definicji rekultywacji jest „odtworzenie gleb”. Z gleboznawczego punktu widzenia ze względu na złożoność tworów, jakim jest gleba, jej odtworzenie nie jest w pełni możliwe. W wyniku rekultywacji zaledwie inicjuje się długotrwałe procesy glebotwórcze, co w praktyce wystarcza dla wznowienia działalności rolnej (wzgl. leśnej) na zrekultywowanych gruntach. Działalność rolnicza na terenach zrekultywowanych w początkowej fazie wymaga jednak większych nakładów na utrzymanie właściwości produkcyjnych niż w przypadku terenów niezmiennych działalnością górnictwem, posiadających glebę o wykształconym profilu.

Według profesora J. Bendera (1987) *rekultywacja jest zespołem czynności inżynierskich i agrotechnicznych oraz procesów biogeochemicznych kształtujących nową i jednocześnie pożądaną strukturę biocenotyczną instauracji ziemnej gleby. Jest to zorganizowane współdziałanie czynników abiotycznych i biotycznych umożliwiających w możliwie krótkim czasie i przy zaangażowaniu możliwie najmniejszych środków wytworzenie z gruntu-skały produktywniej gleby.*

Z definicji wynika, że dla doprowadzenia utworów geologicznych do stanu produktywniej gleby konieczne jest współdziałanie zabiegów technicznych, agrotechnicznych, ale nade wszystko procesów biogeochemicznych, które w wyniku celowych działań rekultywacyjnych zostają w utworach geologicznych zainicjowane. Te procesy biogeochemiczne są długotrwałe. W ich wyniku, po zakończeniu rekultywacji otrzymuje się gleby inicjalne gotowe do podtrzymywania procesów życiowych roślin i organizmów glebowych. Do momentu zakończenia czynności rekultywacyjnych, czyli do czasu, gdy proces glebotwórczy zaczyna postępować w sposób samoistny i trwały, wykorzystanie gruntów pogórnicznych do prowadzenia działalności gospodarczej dla celów rolnych lub leśnych nie jest możliwe.

5.2. Przydatność terenów pogórnicych podlegających rekultywacji do prowadzenia działalności gospodarczej innej niż rolnicza i leśna

W przypadku wyrobisk pogórnicych po zakończeniu eksploatacji i wyłączeniu systemu odwadniania wyrobiska zaczynają samoistnie wypełniać się wodą. Dzieje się to dzięki postępującemu procesowi odbudowywania się poziomów wodonośnych w górotworze. Rekultywacja wyrobisk końcowych ze względu na konieczność pozyskania dużej objętości wody do ich wypełnienia jest procesem długotrwałym i stwarzającym wiele problemów technicznych. W praktyce kopalń węgla brunatnego wypełnianie wyrobisk przyspiesza się, dostarczając wodę z rzek. Takie postępowanie jest korzystne ze względu na jakość wód dostarczanych do wypełnianego wyrobiska oraz ze względu na skrócenie czasu całego procesu. To ostatecznie ma istotne znaczenie dla utrzymania stabilności geotechnicznej zboczy wyrobisk.

Tereny wyrobisk końcowych w czasie wypełniania wodą i odbudowywania stosunków wodnych w otaczającym górotworze stanowią obiekty o podwyższonym zagrożeniu procesami osuwiskowymi. Dodatkowo proces destabilizacji zboczy wyrobiska wymaga działalności abrazyjna fal powstających na powierzchni kształtującego się zbiornika wodnego. Dla zmniejszenia ryzyka powstawania niekorzystnych zjawisk przed wypełnieniem wyrobiska wodą profiluje się zbocza, nadając im znacznie łagodniejsze nachylenia niż miały one w okresie eksploatacji złoża, a sam proces wypełniania przyspiesza się przez dostarczanie wody ze źródeł zewnętrznych, z rzek lub z odwadniania sąsiednich wyrobisk.

Ze względu na wymienione ryzyka występujące w trakcie wypełniania wyrobiska końcowego wodą wykorzystanie terenów wyrobiska końcowego do prowadzenia działalności gospodarczej przed zakończeniem rekultywacji jest z powodów technicznych wykluczone.

W przypadku zwałowisk nadkładu w wyniku procesu zwałowania powstaje obiekt o bardzo zróżnicowanych właściwościach. Zróżnicowanie wynika z różnorodnych właściwości urabianych utworów nadkładowych oraz samego procesu urabiania nadkładu kilkoma koparkami jednocześnie w kilku miejscach i na różnych poziomach wyrobiska.

W technologiach zwałowania nadkładu stosowanych w górnictwie odkrywkowym z reguły nie uwzględnia się celowego zagęszczania zwałowanego materiału. Przy skali przemieszczanych mas utworów nadkładowych nie jest to technicznie możliwe, a przede wszystkim nie jest to ekonomicznie uzasadnione. Po usypaniu docelowej rzędnej zwałowiska następuje samoistny proces zagęszczania zwałowanych utworów czyli komprymacja. Zróżnicowanie przestrzenne właściwości zwałowanego materiału wpływa na charakter procesu osiadania, który cechuje się przestrzenną nieregularnością. Stopień zagęszczenia zależy od rodzaju materiału, wielkości brył gruntu oraz miąższości zwałowiska (Zasady 2009). Rozmiar deformacji powstających na powierzchni w wyniku osiadania zależy od składu mineralnego i uziarnienia utworów nadkładowych. Tak np. osiadanie zwałowych piasków i żwirów jest istotnie mniejsze, aniżeli ilów czy glin. Z badań empirycznych wykonanych w warunkach kopalń węgla brunatnego wynika, że w strefie wewnętrznej zwałowiska w pierwszym roku od zakończenia zwałowania dochodzi do około 64% ogólnych osiadań i proces ten trwa jeszcze około 5 lat, po czym ustaje (Chwastek 1972).

Zjawisko osiadania w warunkach zwałowisk nadkładu kopalń węgla brunatnego cechuje się wysoką nieregularnością. W jednym miejscu osiadanie będzie znaczące, podczas gdy w miejscu sąsiednim prawie niezauważalne. W wyniku tego na powierzchni zwałowiska

powstają nierówności – obniżenia poprzedzielane wzniesieniami. Deformacje terenu o niewielkim przestrzennym zasięgu cechują się bardzo wysokimi parametrami miejscowego nachylenia oraz odkształceniami poziomymi. Zwłaszcza te ostatnie mają istotne znaczenie dla możliwości posadowienia obiektów budowlanych na zwałowiskach przed ustabilizowaniem się procesów komprymacji. Ewentualne posadowienie obiektów budowlanych po zakończeniu osiadania gruntów zwałowych (minimum 5 lat po zakończeniu zwałowania) dla prowadzenia działalności innej niż rolna lub leśna na terenie rekultywowanego zwałowiska wymaga przedsięwzięć prewencyjnych w postaci zagęszczania gruntów zwałowych oraz zastosowania specjalnie wzmocnionych łąw fundamentowych.

Zjawisko nieregularnego osiadania terenów zwałowisk oraz jego skala praktycznie eliminuje możliwość zabudowy i adaptacji terenów zwałowisk dla prowadzenia działalności gospodarczej w okresie występującego osiadania, czyli w pierwszych kilku latach od zakończenia zwałowania.

Podsumowanie i wnioski

Z przedstawionych analiz wynika, że obłożenie gruntów poeksploatacyjnych w okresie ich rekultywacji podatkiem w wysokości takiej jak za grunty wykorzystywane do prowadzenia działalności gospodarczej z punktu widzenia obowiązujących przepisów jest co najmniej dyskusyjne. Do czasu zakończenia rekultywacji grunty poeksploatacyjne nie są i nie mogą być wykorzystywane do prowadzenia działalności gospodarczej ze względów technicznych. Zostało to szczegółowo dowiedzione. Prawidłowo wykonana rekultywacja, którą zakłady górnicze wykonują równoległe z działalnością wydobywczą, prowadzi do przywrócenia lub nadania gruntom wartości użytkowych.

Obowiązujące przepisy nakładają na zakłady górnicze różnorodne obowiązki związane z utrzymaniem gruntów. Mają one skutki finansowe i obciążają nadmiernie działalność wydobywczą. Wśród nich są podatki od nieruchomości, należności i opłaty za nierolne lub nieleśne wykorzystanie gruntów, obowiązek tworzenia funduszu likwidacji zakładu górniczego, obowiązek zabezpieczenia roszczeń z tytułu szkód górniczych, obowiązek rekultywacji bieżącej. Niektóre z wymienionych obowiązków wzajemnie się dublują, podnosząc koszty wydobycia kopaliny. To przekłada się na końcowy efekt gospodarczy i w konsekwencji na cenę produktu finalnego, jakim jest surowiec dostarczany na rynek.

W okresie likwidacji kopalń, kiedy nakłady na rekultywację powinny być największe, dużą część środków zgromadzonych w trakcie eksploatacji na koncie funduszu likwidacji zakładu górniczego pochłaniają podatki od nieruchomości naliczane przez gminy w maksymalnych stawkach. W tym czasie tereny zajmowane przez kopalnię nie generują już przychodów. Wysokie podatki podnoszą koszty działalności rekultywacyjnej często obniżając jej rzeczywistą skuteczność. Procedury formalne dotyczące klasyfikacji gleboznawczej gruntów po rekultywacji są długotrwałe, co z jednej strony powoduje, że grunty zrekultywowane nie są w sposób właściwy zagospodarowane i wykorzystane, z drugiej strony – mimo, że nie są już potrzebne przedsiębiorcy dla prowadzenia działalności gospodarczej – obciążają podatkiem koszty działalności wydobywczej.

W artykule zauważono również problem nieprzystawiania przepisów ustawy o ochronie gruntów rolnych lub leśnych do problemów rekultywacji w górnictwie. Branża górnicza jest

gałęzią gospodarki, w której działalność rekultywacyjną prowadzi się na dużą skalę, nieporównywalną do innych sektorów gospodarki. Jest całkowicie zasadne, aby przepisy ustawy o ochronie gruntów rolnych i leśnych dostosować w taki sposób, aby przystawały do rzeczywistości górniczej. Odnosi się to szczególnie do wyrobisk po eksploatacji odkrywkowej, przeznaczonych do rekultywacji w kierunku wodnym.

Literatura

- Bender J., 1987 – Studium nad celowością i opłacalnością selektywnego urabiania próchnicznych mas ziemnych nadkładu na obszarach górniczych KWB Konin. Konin 1987 (nie publik.).
- Bender J., Gilewska M., 1994 – Oznaczenie właściwości fizycznych i chemicznych gruntów progórnich na części wierzchołki zwałowiska zewnętrznego O/Lubstów o pow. około 60 ha i ich przydatności do zalesień. AR w Poznaniu, Katedra Rekultywacji, Konin 1994 (nie publik.).
- Chwastek J., 1972 – Ochrona i rekultywacja powierzchni w górnictwie odkrywkowym. Skrypty Politechniki Wrocławskiej, Górnictwo t. XIII.
- Gilewska M., Otremba K., 2003 – Możliwości wykorzystania gruntów pogórnich do produkcji biopaliwa. VI Ogólnopolska konferencja naukowa pt. Kompleksowa i szczegółowe problemy inżynierii środowiska, Ustronie Morskie 2003.
- Gołda T., 2007 – Inicjalne procesy glebotwórcze zachodzące w szlamach poflotacyjnych w wyniku upraw rekultywacyjnych i wieloletniego użytkowania rolnego. Rozprawy i monografie, UWND AGH, Kraków.
- Naworyta W., 2010 – Wybrane problemy szacowania kosztów likwidacji kopalń odkrywkowych na podstawie własnych doświadczeń. Górnictwo i Geoinżynieria, R. 34 z. 3, s. 131–140.
- Obwieszczenie Ministra Finansów z dnia 2 sierpnia 2012 r. w sprawie górnych granic stawek kwotowych podatków i opłat lokalnych w 2013 r. (Mon. Pol. z 2012 r. poz. 587).
- Rozporządzenie Ministra Rozwoju Regionalnego i Budownictwa w sprawie ewidencji gruntów i budynków z dnia 29 marca 2001 r. (Dz.U. Nr 38 poz. 454).
- Uberman R., Naworyta W., 2012 – Prognoza korzyści dla społeczności i gmin Gubin oraz Brody z zagospodarowania węgla brunatnego Gubin. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Zielonogórskiego, nr 147, Seria: Inżynieria Środowiska nr 27, s. 38–48.
- Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych – Dz.U. Nr 9 poz. 31 tekst jedn. Dz.U. z 2010 r. Nr 95 poz. 613).
- Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. Prawo geodezyjne i kartograficzne (Dz.U. Nr 30 poz. 163, tekst jedn. Dz.U. z 2000 r. Nr 100 poz. 1086).
- Ustawa z dnia 3 lutego 1995 r. o ochronie gruntów rolnych i leśnych (tekst jedn. Dz.U. z 2004 r. Nr 121 poz. 1266).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 2011 r. Prawo geologiczne i górnicze (Dz.U. Nr 163 poz. 981).
- Zasady, 2009 – Zasady dokumentowania warunków geologiczno-inżynierskich dla celów likwidacji kopalń. Praca wykonana na zlecenie Ministerstwa Środowiska, Warszawa 2009.